

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA XAVFSIZLIK MENEJMENTINI BOSHQARISHDA SALOMATLIK MUHOFAZASINING O'RNI VA KONSEPTUAL ASOSLARI

Sultanmuratova Yulduz Oralbayevna

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari director va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti mustaqil tadqiqotchisi (PhD)
yulduzsultanmuratova59@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida (MTT) xavfsiz muhitni yaratish va uni samarali boshqarish tizimi tahlil qilingan. Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti (WHO) va Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) mezonlariga tayangan holda, MTT ekotizimidagi potentsial xavflar oltita asosiy guruhga (mexanik, jismoniy, kimyoviy, atrof-muhit, biologik, tashkiliy va psixologik) klassifikatsiya qilingan. Maqolada risklarni baholashning 5 bosqichli modeli va xavflarni nazorat qilish iyerarxiyasi yoritib berilgan. Shuningdek, xavfsizlik menejmentining muvaffaqiyati uchun MTT ma'muriyati va xodimlarining majburiyatlari hamda mas'uliyat taqsimoti asoslab berilgan. Xavfsiz ish muhitini shakllantirish xodimlarning ish unumdorligini oshirish va bolalar salomatligini himoya qilishning bosh omili ekanligi isbotlangan.*

Kalit so'zlar: *Maktabgacha ta'lim, ta'lim menejmenti, xavfsizlik va kasbiy salomatlik, xavflar klassifikatsiyasi, risklarni baholash, nazorat iyerarxiyasi, mas'uliyat taqsimoti.*

Аннотация: *В данной статье анализируется система создания и эффективного управления безопасной средой в дошкольных образовательных организациях (ДОО). На основе стандартов Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ) и Международной организации труда (МОТ) потенциальные риски в экосистеме ДОО классифицированы на шесть основных групп: механические, физические, химические, экологические, биологические, а также организационно-психологические. В работе освещены 5-ступенчатая модель оценки рисков и иерархия мер контроля. Также обосновано распределение обязанностей и ответственности между администрацией и персоналом ДОО для успешного менеджмента безопасности. Доказано, что формирование безопасной рабочей среды является ключевым фактором повышения продуктивности труда сотрудников и защиты здоровья детей.*

Ключевые слова: *Дошкольное образование, менеджмент в образовании, охрана труда и безопасность, классификация опасностей, оценка рисков, иерархия контроля, распределение ответственности.*

Abstract: *This article analyzes the system of creating and effectively managing a safe environment in early childhood education (ECE) organizations. Based on the criteria of the World Health Organization (WHO) and the International Labour Organization (ILO), potential hazards within the ECE ecosystem are classified into six main groups:*

mechanical, physical, chemical, environmental, biological, and organizational/psychological. The paper highlights a 5-step risk assessment model and the hierarchy of hazard controls. Furthermore, the division of duties and responsibilities between ECE administration and staff is substantiated as a cornerstone for successful safety management. It is demonstrated that establishing a safe work environment is a primary factor in enhancing staff productivity and protecting children's health.

Keywords: *Early childhood education, educational management, occupational health and safety, hazard classification, risk assessment, hierarchy of controls, division of responsibility.*

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida (MTT) xavfsiz muhitni yaratish va uni samarali boshqarish ta'lim menejmentining eng ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Kundalik faoliyat davomida yuzaga keladigan ko'plab baxtsiz hodisalar va salomatlikka yetadigan zararlarni ko'pincha oddiy, ammo o'z vaqtida nazorat qilinmagan xavflar (yo'laklardagi to'siqlar, elektr jihozlari va xona infratuzilmasidagi kamchiliklar) oqibatida kelib chiqadi [1]. MTT muhitida xavfsizlik menejmentini boshqarish shuni anglatadiki, muassasadagi barcha xodimlar va tarbiyalanuvchilarning jarohat olish yoki sog'lig'iga zarar yetish ehtimoli maksimal darajada minimallashtirilishi lozim.

Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti (WHO) va Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) ma'lumotlariga ko'ra, dunyo miqyosida har yili kasbiy faoliyat bilan bog'liq millionlab jarohatlar va salomatlik yomonlashishi holatlari qayd etiladi [2]. Ushbu xalqaro mezonlarni MTT tizimiga adaptatsiya qilganda, Kasbiy salomatlik va xavfsizlik (Occupational Health and Safety) konsepsiyasi quyidagi to'rtta fundamental maqsadni qamrab oladi:

- MTT xodimlari va bolalarning sog'lig'ini potentsial xavflardan himoya qilish va uni qo'llab-quvvatlash;
- Tashkilot ichida xavfsiz va sog'lom ta'lim-tarbiya muhitini (ish joyini) rivojlantirish;
- Tarbiyachilar va texnik xodimlarning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy farovonligini oshirish hamda ularning kasbiy qobiliyatini saqlash;
- MTT xodimlarining jamiyat barqaror rivojlanishiga ijobiy hissa qo'shishini ta'minlash [1; 2].

Sog'liqni saqlash va xavfsizlik masalalarining MTT boshqaruvida fundamental o'rin tutishi nafaqat axloqiy va ma'naviy majburiyat, balki tashkilot unumdorligini oshirish, xodimlar qo'nimsizligini va kasallik sababli ishga kelmaslik holatlarini kamaytirishning asosiy omilidir [1].

Xavfsizlik menejmentining dastlabki muhim bosqichi — MTT hududidagi barcha potentsial xavflarni (zarar keltirishi mumkin bo'lgan manbalarni) aniqlashdir. MTT o'ziga xos ekotizim bo'lib, undagi xavflar har doim ham yaqqol ko'rinadigan yoki seziladigan bo'lmasligi mumkin (masalan, yomon o'rindiqlar tufayli noto'g'ri qomat

shakllanishi, ortiqcha ish yuklamasidan kelib chiquvchi stress yoki yomon yoritilganlik) [1].

Taqdim etilgan xalqaro material asosida MTT muhitidagi xavflarni quyidagicha guruhlaymiz:

1. Mexanik xavflar (Mechanical): Guruh xonalaridagi og'ir mebellarni ko'chirish yoki mashg'ulot xonalarida qog'oz qirqish pichoqlari bilan ishlashda barmoqlarning kesilish xavfi.

2. Jismoniy xavflar (Physical): Guruh va koridorlardagi sirpanchiq pollar, notekis pol qoplamalari, yo'laklarda tartibsiz yotgan kabellar hamda issiq suv yoki oshxona jihozlaridan kuyish xavfi.

3. Kimyoviy xavflar (Chemical): MTTni dezinfeksiya qilishda ishlatiladigan korroziv kislotalar va yuvish vositalari. Ularning noto'g'ri saqlanishi teri va ko'zlarga zarar yetkazishi, bolalar yoki xodimlar tomonidan yutib yuborilishi yoki nafas orqali organizmga kirishi xavfini tug'diradi.

4. Atrof-muhit xavflari (Environmental): Binoda havoning ifloslanishi (masalan, is gazi yoki shamollatish tizimining nosozligi), guruh xonalarining haddan tashqari issiq bo'lishi (charchashga olib keladi) yoki sovuq bo'lishi (gipotermiya xavfi). Shuningdek, yorug'likning yetishmasligi yoki ko'zni qamashtiruvchi akslanishlar.

5. Biologik xavflar (Biological): MTT muhitida uchraydigan turli bakteriyalar va mikroorganizmlar, infeksiyalangan shaxslar (bemor bolalar yoki xodimlar) orqali kasalliklar tarqalishi, chiqindilar bilan ishlashdagi antisanitariya.

6. Tashkiliy va Psixologik xavflar (Organisational/Psychological): Tarbiyachilarning me'yordan ortiq ish yuklamasi bilan ishlashi, aniq yo'riqnomalar va ko'rsatmalarning yo'qligi, tajribasiz xodimlarning nazoratsiz qolishi oqibatida yo'l qo'yiladigan xatolar, jamoadagi shaxslararo madaniy yoki shaxsiy kelishmovchiliklar [1].

Risk — bu aniqlangan xavf tufayli kimningdir zarar ko'rish ehtimoli darajasidir (Yuqori, O'rta yoki Past). MTT menejmentida risk darajasi zararning qay darajada og'irligi va uning sodir bo'lish ehtimoligiga bog'liq [1].

Material tahliliga tayanib, MTT faoliyatidagi tipik vaziyatlarning risk darajasini quyidagicha klassifikatsiya qilamiz:

- Yuqori risk (High): Shkaf ustidagi buyumni olish uchun barqaror bo'lmagan stul yoki stulchalar ustiga chiqish; bo'shashgan yoki nosoz elektr ulanishlariga ega uskunalar/o'yinchoqlardan foydalanish.

- Yuqori/O'rta risk (High/Medium): Kimyoviy yuvish va dezinfeksiya vositalarini foydalanish yo'riqnomasiga amal qilmasdan ishlatish; maxsus tayyorgarlik va treningdan o'tmasdan turib MTT jihozlarini boshqarish; jismoniy aralashuv talab etiladigan vaziyatlarda to'g'ri protseduralarga amal qilmaslik [1].

MTTda risklarni baholash jarayoni rasmiyatchilik yoki shunchaki katta hajmdagi qog'ozbozlik yaratish uchun emas, balki amaliy va oqilona choralarni ko'rish uchun

xizmat qilishi shart. Tegishli xalqaro yo'riqnomalarga ko'ra, risklarni baholash quyidagi 5 ta asosiy qadamni o'z ichiga oladi:

1. Potensial xavfni va u keltirishi mumkin bo'lgan zararni aniqlash.
2. MTTda kimlar zarar ko'rishi mumkinligini (bolalar, homilador ayollar, farroshlar, mehmonlar) va qanday qilib zarar ko'rishini aniqlash.
3. Risklarni baholash va mavjud nazorat choralari yetarli yoki yetarli emasligini aniqlash.
4. Muhim ko'rsatkichlar va xulosalarni qayd etish.
5. Zaruriyatga qarab, baholash natijalarini vaqti-vaqti bilan qayta ko'rib chiqish (monitoring) [1].

MTT rahbariyati ish joyini xavfsiz holatga keltirish uchun oqilona va maqsadga muvofiq choralarni ko'rishi shart. Bunda sarflanadigan harakat, xarajat va vaqt olinadigan foyda (odamlarni jarohatdan asrash) bilan muvozanatda bo'lishi kerak [1].

Risklarni nazorat qilishda quyidagi qat'iy tartiblangan iyerarxiyaga amal qilinadi:

1. Xavfni butunlay yo'q qilish (Eliminate): Agar iloji bo'lsa, xavfli omil muassasadan to'liq chiqarib tashlanadi.
2. Kamroq xavfli tizimga o'tish: Kamroq xavf tug'diradigan jarayon, uskuna yoki didaktik materiallardan foydalanish.
3. To'siqlar o'rnatish (Barriers/Enclosures): Insonlarning, ayniqsa bolalarning xavf manbaiga (masalan, oshxona hududi yoki elektr shitlariga) yaqinlashishini to'siqlar orqali cheklash.
4. Ekspozitsiya vaqtini cheklash: Insonlarning xavf ostida bo'lish vaqtini kamaytirish.
5. Xavfsiz ish tizimlarini tashkil etish (Safe Systems of Work): Maxsus yuqori xavfli vaziyatlar uchun yozma yo'riqnomalar va ruxsatnomalar tizimini joriy etish, ish jarayonini to'g'ri tashkil qilish.
6. Shaxsiy himoya vositalari bilan ta'minlash (PPE): Ishchilarga tegishli himoya kiyimlari va vositalarini berish.
7. Farovonlik sharoitlarini yaratish: Yuqori vositalari va birinchi yordam (First Aid) qutilarining yetarli va mos holatda bo'lishini ta'minlash [1].

MA'MURIYAT VA XODIMLARNING MAS'ULIYAT TAQSIMOTI

MTTda xavfsizlik menejmentining muvaffaqiyati rahbariyat va xodimlarning hamkorlikdagi uzluksiz harakatiga bog'liq.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti ma'muriyatining majburiyatlari:

- Barcha xodimlar va boshqa ta'sir doirasidagi shaxslarning (bolalar, ota-onalar) sog'lig'i, xavfsizligi va farovonligini ta'minlash;
- Xodimlarni etarli darajada o'qitish, axborot, yo'riqnoma va nazorat bilan ta'minlash;
- Xavfsiz uskunalarni yetkazib berish va ularni soz holatda saqlash;
- Modda va ashyolarni xavfsiz saqlash, tashish va ishlatishni ta'minlash;

- MTTning yozma, yangilangan Sog'liqni saqlash va xavfsizlik siyosatiga (Health and Safety Policy) ega bo'lish;

- Davriy ravishda risklarni baholash va uning natijalarini qayd etish (ayniqsa, emizikli va homilador ayollar, yosh xodimlar va inklyuziv guruhlar uchun maxsus baholashlar o'tkazish) [1].

MTT xodimlarining (pedagoglar va texnik xodimlar) majburiyatlari:

- Ish beruvchi tomonidan tashkil etilgan xavfsizlik choralariga to'liq bo'ysunish, o'zining va atrofdagilarning sog'lig'ini asrash;

- MTTdagi barcha xavfsizlik qoidalari va protseduralarini tushunish hamda ularga rioya qilish, mas'uliyatsiz harakatlardan qochish;

- Himoya kiyimlari va xavfsizlik uskunalaridan to'g'ri foydalanish;

- Xavfsizlik maqsadida o'rnatilgan jihozlarni qasddan buzmaslik yoki noto'g'ri ishlatmaslik;

- Har qanday xavf, jarohatlanishga bir bahya qolgan holatlar va baxtsiz hodisalarni zudlik bilan mas'ul shaxsga (rahbariyatga) hisobot berish [1].

Xalqaro tashkilotlar andozalari asosida tayyorlangan ushbu material tahlili shuni ko'rsatadiki, MTTda sog'liq muhofazasi va xavfsizlik menejmenti ko'p jihatdan sog'lom fikr va doimiy e'tiborga tayanadi. Sog'liqni saqlash masalalariga e'tiborsizlik qilish tashkilot uchun juda qimmatga tushishi mumkin (kompensatsiyalar, xodimlarning uzoq muddatli kasallik varaqalari va yo'qotilgan unumdor ish vaqti). Aksincha, MTTda xavfsiz va sog'lom ish muhitining yaratilishi xodimlarning motivatsiyasini oshiradi, ta'lim-tarbiya jarayonining sifatini yaxshilaydi va eng muhimi — bolalarning hayoti va salomatligini ishonchli himoya qilishga zamin yaratadi [1].

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Course Training Materials. (2026). Module 1: An Introduction to Working Safely (Hazards, Risk Assessments and Controls, Basic Actions and Responsibilities).

2. World Health Organization & International Labour Organization. (2021). Global estimates of the work-related burden of disease and injury: Global monitoring report. Geneva: WHO/ILO.

3. ISO 45001:2018. Occupational health and safety management systems — Requirements with guidance for use. International Organization for Standardization.

4. Alkon, A., Rose, R., Wolff, M., & MacLeod, K. (2016). Health and Safety in Early Care and Education: Documenting Compliance with National Standards. *Early Childhood Education Journal*, 44(4), 345-354.

5. Robertson, C. (2019). *Safety, Nutrition and Health in Early Education* (6th ed.). Cengage Learning.